

Avrupa Birliği'nin Ulusçuluk ve Bütünleşme Paradoksu

Muharrem GÜRKAYNAK*

ÖZET

Bugün AB'de "Avrupalılık" bir kimlik olarak hiçbir dönemde olmadığı kadar önemsenmektedir. Avrupa'nın gelişmiş kapitalist Batısı ile birlikte, eski sosyalist Doğusunu da kucaklayacak daha geniş bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmasına rağmen, AB hem birleştirici ve hem de ayrıştırıcı bir boyutta bütünleşme sürecini devam ettirmektedir.

AB bütünleşmesi Avrupa'da üyeleri arasında ulusal-üstü (*supra-national*) bir birlik oluşturmaya çalışırken, üyelerin birbirlerine karşı farklılıklarını vurgulamak ve bu farklılıkları kabullenmek yerine, AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine ve dünyanın diğer bölgelerine karşı Avrupa'nın farklılığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Adeta "Avrupalılık"ı birleştirici bir figür olarak düşünmekte ve bir "uluslaşma" projesine dönüştürmektedir. Ancak bu durum hem AB içinde bölgesel özerklik taleplerinin ortaya çıkmasını engelleyememekte ve hem de AB'ye karşı ulusçu akımların doğmasına neden olmaktadır. Yani AB projesi, içinde ulusçuluk ile bütünleşmenin iç içe geçtiği bir paradoks yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *AB Bütünleşmesi, AB Ulusçuluğu, Avrupalılık, Avrupalılaştırma, Avrupalılaştırma*

Nationalism and Integration Paradox of European Union

ABSTRACT

Today "Europeanness" is considered by EU as an identity much more than ever before in any period of history. Although the necessity of a more broad and an embracing approach between previous socialist part of Europe and developed-capitalist West part, EU continues the integration process in both a unifying and decoupling dimension.

EU integration tries to display the difference of Europeanness to non-EU countries in Europe and the rest of the world instead of emphasizing differences among members and accepting them in the process of forming a supra-national union among EU members. Thus, "Europeanness" is considered as a unifying figure and it is converted into a "nationalization" project. Nevertheless, this can not only prevent regional autonomy demands but also results in rising nationalist trends against EU. In other words, EU project has been experiencing a paradox which nationalism and integration are intertwined in it.

Keywords: *EU Integration, EU Nationalism, Europeanness, Europeanization, Europeanizing*

---

*Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muharremgurkaynak@sdu.edu.tr

Giriş

Devletler ve diğer uluslararası hukuk sujeleri arasındaki ilişkileri ifade etmede kullanılan “uluslararası” (*international*) kelimesi bünyesinde “ulus”u (*nation*)¹ barındırmaktadır. Bununla birlikte “ulus” kelimesinin anlamı gözardı edilerek, “uluslararası ilişkiler” denildiğinde genellikle² “devletlerarası ilişkiler” kastedilmektedir. Bunun nedenini de, uzun süre devlet ile ulusun birbirinden ayırt edilmeyerek, birinin diğeri yerine kullanılması oluşturmaktadır.

Buradan hareketle “ulusçuluk” (*nationalism*) ile ilgili bir hatırlatma yapmak mümkündür: Ulusçuluk bir ideoloji olarak “öteki”ne ve “ötekileş(tir)me”ye ihtiyaç duymakta, bu sayede anlam kazanmakta ve varlığını devam ettirmektedir. “Öteki/ler” yoksa ulusçuluktan bahsetmek mümkün değildir. Bu mantık bizi ulusçuluk yoksa uluslararası ilişkilerin de olamayacağı sonucuna götürür. Çünkü başka devletlerin, hatta devletin olmadığı bir ortamda tüm ilişkiler iç (*internal*) ilişki olarak kalacaktır. Böylece; uluslararası örgütler, uluslararası hükümet dışı örgütler, çokuluslu şirketler... de anlamsızlaşacaktır. Ama bütün bunlar bir hayalden (*utopia*) ibarettir ve uluslar, ulusçuluk ve uluslararası ilişkiler vardır. Dünya barışı ve güvenliği adına bu hayal, ideal bir hayaldir. Bu hayale kapılmak ise gerçekleri ihmal etmek, görmezden gelmek demektir. Bununla birlikte bu hayali; -gerçekleştirmenin yolunu açma veya test etme adına- başlangıçta tüm dünyayı hedeflemeden, dar kapsamda kurmak anlamlı olmaktadır. İşte Avrupa Birliği (AB) bütünleşmesi (*integration*) ideali de böyle bir hayalin bölgesel bazda test alanını oluşturmaktadır.

Günümüzde AB üyelerinin bir araya gelerek oluşturdukları bölge, bu bölgede yaşayan topluluklar ve bu toplulukların mensubu oldukları medeniyetler bir örnek (*uniform*) değildir ve -genelleme yapmanın ötesinde- tek bir Batı ya da Avrupa medeniyetinden bahsetmek mümkün değildir³. Bu farklılık sadece bugüne ait bir farklılık değildir ve bugün ortaya çıkmamıştır. Öncelikle Avrupa mekansal olarak, geçmişte yaşanan savaşlar ve istilalar nedeniyle sınırlanmıştır. Her şey Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesi ile başlamıştır. Batı'da kalan bölümü Roma'yı merkez alarak Katolikliđi, Doğu ise İstanbul'u merkez kabul ederek Ortodoksluđu benimsemiştir. Daha sonra bu sefer Kuzey ile Güney arasında başka bir ayırım ortaya çıkmıştır. Protestanlığın ortaya çıkması sonrasında Hıristiyanlık⁴ yeniden

¹ Günümüz Türkçesinde “ulus” kelimesi ile “millet” kelimesi aynı anlamda kullanılmaktadır. Biz bu çalışmamızda anlamca aslına sadık kalmak için “ulus” ve “ulusçuluk” kavramlarını, “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarına tercih ediyoruz. Zira “millet” İngilizce “community” kelimesinin, “ulus” ise “nation” kelimesinin Türkçe karşılığını ifade etmektedir. Bkz. <http://tdkterim.gov.tr>

² Uluslararası sistemde devlet dışında; uluslararası örgütler, hükümetdışı örgütler, devlet niteliği kazanamamış örgütlenmiş topluluklar ve uluslararası şirketler gibi başka aktörler de bulunmaktadır.

³ Batı medeniyeti hem Amerikan medeniyetini (ABD ve Kanada ile Latin Amerika), hem Rus medeniyetini ve hem de Avrupa medeniyetini kapsamaktadır. Avrupa medeniyeti, Polonya, Alman, İtalyan, İngiliz, Fransız... olan medeniyetler dizisidir. Bu medeniyetler dizisini İskoçya, İrlanda, Katalonya, Sicilya, Bask... şeklinde daha küçük medeniyetlere ayırmak mümkündür. Fernand Braudel, *A History of Civilizations*, Penguin Books, New York, 1993, p. 12.

⁴ Hıristiyanlık Batıdaki toplumsal hayatın temel gerçeklerinden birini oluşturmaktadır. Bilmeseler, hatta kabul etmeseler dahi ateistleri de etkilemektedir. Batıda toplumsal hayatın günlük uygulanışının önemli bir kısmı Hıristiyanlıktan türemiştir (ahlak kuralları, hayat ve ölümle ilgili tutumlar, çalışmanın önemi ve değeri, kadın veya çocuğun rolü gibi). Braudel, *a.g.e.*, p. 23.

bölünmüştür. Yani Avrupa’da Doğu ile Batı ve Kuzey ile Güney arasında coğrafya kadar tarihsel nedenlerden de kaynaklanan bir zıtlık bulunmaktadır.⁵

Ayrıca, Avrupa’da Fransız İhtilali sonrasında bağımsızlık isteği ile ortaya çıkan ve güçlenen ulusçuluk; –doğası gereği ayrıştırıcı özelliğe sahip olduğundan⁶– aralarında kalıcı anlaşmazlık ve düşmanlıklar barındıran küçük ulus devletlerin doğmasına, çok uluslu imparatorlukların dağılmasına ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durumun uluslararası sisteme hakim olmasına neden olmuştur.⁷ Ortaya çıkan yeni ulus devletler Avrupa’da barışın sürekliliğini sağlayamamış ve bölgesel savaşların ötesinde iki dünya savaşının ve Soğuk Savaş’ın yaşanmasını da engelleyememiştir.

Yaklaşık yarım yüzyıl sonra 1989/91’de de bu sefer ekonomik çöküş, siyasal çözülme ve enflasyon sonrasında yeni bir ulusçu dalga yaşanmaya başlamıştır. Bu dalga da Sovyetler Birliği’nin, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi federasyonların dağılmasının ve yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasının yolunu açmış, yeni çatışma alanlarının doğmasına neden olmuştur.

Bu arada Belçika, İsviçre, Birleşik Krallık, İspanya ve Fransa gibi köklü Avrupa devletleri; ulusal kimlikte çıkarı bulunan sınıflarla işbirliği yaparak, tek tip diller dayatarak, ulusal eğitim sistemleri meydana getirerek, ortak bir kültürel miras oluşturup yaygınlaştırarak ulusal nüfuslarını homojenleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bütün zorlamalara ve dayatmalara rağmen kültürel açıdan homojen nüfus yapılarına hiçbir zaman ulaşamamışlardır⁸. Buradan hareketle ayrılıkçı ulusçuluğun, günümüzde özellikle Batılı toplumlar tarafından görmezden gelindiğini ve genellikle de gözardı edildiğini söylemek mümkündür. Çünkü ne zaman kurulu düzeni ve ülke sınırlarını değiştirme talebi ile çatışmalar yaşanmaya başlasa, dikkatler bu kavram (ulusçuluk) üzerine yoğunlaşmakta, şiddet yüklü bu tür toplumsal eylemler sona erdiğinde ise, yeniden unutulmaya yüz tutmakta ve sanki bu güne değil de, sadece geçmişe ait bir kavrammış gibi algılanmaya devam edilmektedir.⁹ Bu durum ulusçuluğu dikkate alıp

⁵ Braudel, *a.g.e.*, p., 304-307; J. M. Roberts, *A History of Europe*, Helicon Publishing, Oxford, 1996, p. 224-228; Torbjorn L. Knutsen, *A History of International Relations Theory*, Second Edition, Manchester University Press, Manchester and New York, 1997, p. 12-13. Zira bu zıtlık Yunanistan’ın 1979’da AT ile Katılım Anlaşması imzalaması sonrasında, AT üyesi Batı Avrupa devletlerinde yaşanan tartışmalarda kendini açıkça ortaya çıkarmıştır. Çünkü Yunanistan halkının çoğunluğunun Ortodoks olması, AT’nin Kutsal Roma Germen İmparatorluğu topraklarında doğup yükselmekte olduğunu düşünen ve bu nedenle de Doğu kiliselerine yer vermeyen “Batı” Avrupalıların bir kısmını rahatsız etmişti. Bkz. Çağrı Erhan - Tuğrul Arat, “AT’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), C. II (1980-2001), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86.

⁶ Eric J. Hobsbaum, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 166.

⁷ 19. ve 20. Yüzyıllarda diğer çağlara nazaran etnik duyguların çok belirgin olmasından dolayı eski imparatorlukların yıkıntıları üzerine kurulan her devlet ulus devlet olamamış, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya gibi yeni devletler, ister istemez, çok uluslu bir yapıya sahip olmuşlardır. Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev: Nalan Soyarı ve Saltuk Özüertürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 58.

⁸ Charles Tilly, *Avrupa’da Devrimler 1492-1992*, Çev: Özden Arıkan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 61-62, 75-76.

⁹ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1. Halbuki ulusçu söylemler bu tür eylemler ve savaşlardan fazlasıyla yararlanmakta, böylece güçlenmekte ve hatta tazelenmektedir. 1389’da Osmanlı Devleti karşısındaki yenilginin intikamını 600 sene sonra,

almamak ya da ulusçuluktan kurtulup kurtulamamak ve bütünleşmeyi temel hedef olarak kabullenip kabullenememek arasında Avrupa'da ikilemler yaşandığını sergilemektedir.

AB bütünleşmesinin başarısı tüm bu zıtlıkları ve farklılıkları bir arada barışçıl bir ortamda bütünleştirmesi sonrasında gerçekleşebilecektir. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrasında bugüne kadar ortaya konan tüm çabalara rağmen, AB bütünleşme sürecinde gelinen noktanın çok arzu edilen bir yer olmadığı ve sahip olduğu sıkıntılardan tamamen kurtulmadığı da bir gerçektir. Çünkü AB bir taraftan bütünleşme sürecini tamamlayıp yeni bir siyasal süje olarak uluslararası sisteme dahil olmayı hedeflerken, bir taraftan da "Avrupalılık"ı adeta yeni bir ulusçuluk olarak savunmaya başlamıştır¹⁰.

Bu noktada çalışmamız öncelikle, Avrupalıların sahip oldukları birikimi, potansiyeli ve uluslararası toplumdaki yansımalarını hatırlattıktan sonra, AB'yi oluşturan devletlerin neden böyle bir bütünleşme sürecine giriştiklerini ve uluslararası sistemde bütünleşmiş bir aktör olmak istediklerini değerlendirecektir. Daha sonra, AB'yi oluşturan ülkelerin bütünleşebilmelerinin ve AB'nin siyasal birliği tam ve nihai olarak gerçekleştirebilmesinin önündeki en önemli tehdidin ayrılıkçı ulusçuluk olması varsayımıyla yeni bir uluslaş(tır)ma sürecinin yaşandığı, -uygulan politikalar dikkate alınarak- Avrupalılığın "AB ulusçuluğu" haline dönüştürülmesi tartışılacaktır. Sonuç kısmında da AB'nin bunu tam olarak gerçekleştiremeyeceği çünkü bütünleşmede yaşadığı siyasal sorunların temellerinin "ötekiler"den değil, aksine kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığı değerlendirilecektir.

Avrupalılar ve Uluslararası Toplum

Bölgesel ve ulusal-üstü bir örgüt olan AB, uluslararası barış ve istikrarın sağlanması ve devamı, ekonomik, siyasal ve sosyal hak ve özgürlükler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konularda (Kopenhag Kriterleri) dünyaya referans olmaktadır. Ancak doğrudan bugüne bakarak Avrupa gerçeklerini yorumlamak demek, geçmişi ve geçmişte yaşanan gerçekleri yok saymak demektir. Çünkü AB'nin, dünyaya referans gösterilen ve aday ülkeler için formüle ettiği temel ilkeleri bile, AB'nin kurumsal-biçimsel bir oluşum olmasının ötesinde, tarihsel ve toplumsal bir olgu olduğunun yeterli ipuçlarını vermektedir.¹¹ Ayrıca Braudel'in de belirttiği gibi günümüzde var olan hiçbir medeniyeti; daha önce geçtiği yolları, eski değerlerini ve deneyimlerini bilmeden tam anlamıyla tanımak mümkün değildir¹². Çünkü bugünün aynasına geçmişin görüntüleri de yansı(tıl)maktadır.

1990'ların ilk yarısında masum Boşnaklardan almaya çalışan Sırp ulusçuluğunun güçlü bir biçimde ortaya çıkarak yeniden şiddete başvurması Sırp ulusçuluğunun taze tutulması çabasına bir örnektir.

¹⁰ Onsekizinci yüzyılda ortaya çıkan ulusçuluk fenomenini ikiye ayırarak incelemek mümkündür: Bunlardan birincisine devlet öncülüğünde ulusçuluk, diğerine de devlet kurmaya çalışan ulusçuluk denebilir. Devlet öncülüğündeki ulusçulukta yöneticiler, bir taraftan tanımlanmış bir ulusal çıkar uğruna mücadele ederken, diğer taraftan da tüm ulus adına taleplerde bulunmaktaydılar. Devlet kurmaya çalışan ulusçulukta ise, o anda bir devlet üzerinde kontrolü bulunmayan bir topluluğun temsilcileri, ayrı bir siyasal statü ve/veya ayrı bir devlet talebiyle ortaya çıkmaktaydılar. Her iki ulusçulukta da toprak talepleri ve homojen ulus oluşturma amacı bulunmaktaydı. Tilly, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹¹ Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 12.

¹² Braudel, *a.g.e.*, p. 24.

Dünyanın her tarafındaki devletlerin tarihi, binlerce yıldan beri temelde savaş, savaşa yol açan örgütlenmeler ve savaşın bedelini ödeyen toplumlar arasındaki etkileşim sonrasında şekillenmiştir.¹³ Günümüz Avrupasında bağnazlıktan hoşgörüyeye ve özgürlükçü yaklaşımlardan fanatizme kadar her türlü düşünceye rastlamak mümkündür. Bü düşünceler hem birbirlerine ve hem de dünyanın geri kalan kısmına yönelik olabilir. Bugünün Avrupası geçmişin izlerini taşımaktadır, geleceğin Avrupası da yine geçmiş ve bugün tarafından şekillendirilecektir. Günümüzde geleceğini AB ile birleştirmeye çalışan ülkelerin Avrupayı geçmişleriyle ve bugünüyle bir bütün olarak algılaması ve anlamlandırması doğru olacaktır.¹⁴ Bu noktada Avrupa'nın medeniyet tarihine kısaca göz atmak bugün gelinen yerin öncelikle kendisi için ne kadar değerli olduğunu gözler önüne serecektir.

Başlangıcında Avrupa'daki toplulukları ve sonra da tüm dünyayı etkisi altına alan ulusçuluk hareketlerinin miladı olarak 1789 Fransız Devrimi kabul edilmektedir. Ulusçuluk gibi dinsel bağnazlık da (afarozlar, engizisyon uygulamaları, İncil öğretisi dışında bilimsel doğruların olamayacağı...) daha Ortaçağ'da, yine Avrupa'da ortaya çıkmıştır¹⁵. Ayrıca insan hakları -özellikle de kadın ve çocuk hakları- ihlalleri ve bu ihlallere karşı mücadeleler¹⁶ de yine bu kıtada, özellikle de Sanayi Devrimi esnasında İngiltere'de yoğun olarak yaşanmıştır. Sonuçta bütün bu ve benzeri sorunlar nedeniyle 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar çatışma ve savaşların en yoğun yaşandığı kıta Avrupa kıtası olmuştur.

Teorik olarak bakıldığında dünyanın her yerindeki devrimler de bir biçimde Avrupa'daki devrimlerden kaynaklanmıştır. Fransız ve Rus devrimleri; Latin Amerika ve Asya'daki devrimlere model oluşturmuştur. Günümüz dünyasında büyük oranda geçerli olan devlet sistemi de Avrupa kökenlidir ve hala Avrupa'nın etkisini taşımaktadır.¹⁷ Mesela Asya ulusları arasında farklılıkları oluşturan tinsel ve toplumsal değişikliklerin çıkış yerini -kolonizasyon süreci sonrasında taşınan değerler nedeniyle-, "Asya" değil "Avrupa" oluşturmaktadır.¹⁸

Yine uluslararası hukuk kurallarının büyük bir kısmı Avrupa'da hüküm sürmüş imparatorluklar çağında oluşturulmuştur.¹⁹ 16-19. Yüzyıllarda sadece Avrupalı ve Batılı ülkeler için geçerli olan kurallar ve kurumlar uluslararası hukuku meydana getirmekteydi. Evrensel düzeyde bir uluslararası hukuk 20. yüzyılda özellikle Milletler Cemiyeti örgütünün kurulması sonrasında ortaya çıkmıştır.²⁰

---

¹³ Tilly, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁴ Koray, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹⁵ Knutsen, *a.g.e.*, p. 22-23.

¹⁶ Ortaçağ Avrupasında; Eski çağın ve Hıristiyan hukuk öğretilerinden doğal hukuka (*jus naturae*) geçiş süreci ve insan haklarının gelişmesi ile ilgili bkz. Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev: Şebnem Sunar, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 172-176.

¹⁷ Tilly, *a.g.e.*, s. 41-42.

¹⁸ Joachim Ritter, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaştırma*, Çev: Ayça Sabuncuoğlu, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 37.

¹⁹ Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, C. 1, İkinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 7.

²⁰ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap, 8. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 1999, s. 35-36. Westphalia andlaşmaları Avrupalı devletler arasında andlaşmalara dayalı bir düzen kurmuştur. Böylece "Avrupa Kamu Hukuku" denilen ilk uluslararası hukuk düzeni meydana gelmiştir. Bu

18. yüzyıl ile başlayan küreselleşmenin gelişimi döneminde küreselleşme sürecinin hızlanmasının en önemli etkenini de Avrupa şiddeti ve kibiri oluşturmuştur²¹. Çünkü ekonomik kazanç ve siyasal güç elde etme amacıyla başlayan sömürgecilik sırasında gidilen coğrafyalarda yaşayan yerli halk ile Avrupalı halklar eşdeğer insanlar olarak görülmemiştir. Zira onlara göre farklı renk ve farklı kültürlere sahip bu insanlar barbarı ve barbarlar da yaradılıştan köle olarak doğmaktaydılar. Bunların önce boyunduruk altına alınmaları ve sonra da ehlileştirilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle - özellikle Afrikalıları etkileyen ve onsekizinci yüzyıla kadar yaklaşık 10 milyon insanın maruz bırakıldığı- köleleştirme ve köle ticareti, yerlilerin hiç bilmedikleri ve karşısında direnç gösteremedikleri hastalıkların bulaştırılarak soykırımlar yapılması ve -özellikle ondokuzuncu yüzyılda- zorla Hıristiyanlaştırma da çok doğal şeylerdi.²² Sonuçta gelişmiş askeri teknoloji ile birleşen Avrupa atılganlığı ve acımasızlığının karşısında, daha pasif ve barışçı davranışlara sahip toplum ve medeniyetlerin tutunabilmeleri mümkün olamamıştır. Aztek ve Maya medeniyetleri, Kuzey Amerika Kızılderilileri ve hatta Hint ve Çin toplumları acımasızca uygulanan güç karşısında tutunamamışlardır. Coğrafi keşifler sonrasında Avrupalıların yeni dünyada kazandıkları bu zaferler nedeniyle 20. Yüzyıla kadar “Avrupa yenilmezliği” duygusu ve Avrupa savaşkanlığı uluslararası sisteme hakim olmuştur.²³ Bu nedenle 19. yüzyılın tam anlamı ile bir “Avrupa yüzyılı” olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu yüzyılda tüm dünya ekonomi ve politikasına Avrupa devletlerinin hakimiyeti söz konusudur. Bunu sağlayan neden ise endüstrileşme ve endüstrileşmenin neden olduğu emperyalizmdir.²⁴

Endüstrileşme Avrupalıların çağlar boyunca sürdürmekte oldukları yaşam biçim ve düzenlerinin değişmesine de neden olmuştur²⁵. Böylece Avrupa devletleri dünyanın diğer bölgeleri ile kıyas kabul etmeyen bir zenginlik ve güce ulaşmışlar, Asya ve Afrika'daki eski medeniyetler üzerinde egemenliklerini kurmuşlar ve kapitalist büyümenin asıl kaynağını oluşturan, ticaret, yağma ve sömürü biçiminde kendini gösteren sermaye birikimini sağlamışlardır.²⁶ Bu durum 20. Yüzyılda yaşanan iki dünya

---

düzende Avrupa dışından devletlerin –mesela Osmanlıların- yer alması mümkün değildir. Avrupalı devletler 30 Mart 1856 Paris Andlaşması ile ilk defa Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde uluslararası hukuk kurallarının ilkesel uygulanmasını açıkça kabul etmişlerdir. Avrupalı devletler ailesinden olmayan Japonya da 17 Nisan 1895 tarihli Simonoski Andlaşması ile uluslararası hukuk düzeninden Avrupalı devletlerle aynı şekilde yararlanmasını kabul edilmiştir. Avrupalı devletlerin Afrika ve Asya toplulukları ile ilişkileri ise genellikle değişik sömürge biçimleri şeklinde yürütülmüştür. Pazarıcı, *a.g.e.*, s. 48-49.

²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan-1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s. 93.

²² Im Hof, *a.g.e.*, s. 211-212.

²³ Sander, *a.g.e.*, s. 93.

²⁴ Sander, *a.g.e.*, s. 141-142.

²⁵ Ritter, *a.g.e.*, s. 10.

²⁶ Koray, *a.g.e.*, s. 42. Ayrıca sömürgeci devletlerin uygulamalarının önemli bir kısmını oluşturan ve günümüzde kronik sorunlara sahip Afrika'da -özellikle de Kara Afrika'da- zorla yer değiştirme uygulamaları nedeniyle aile bağları koparılmış, zorla çalıştırma yöntemiyle yaptıkları işe yabancılaşmışlar ve geleneksel kabile ve köy toplumu yıkılmış fakat yerine birşey konmamıştır. Bunların ötesinde köle ticareti Afrika'da uluslaşmayı imkansız hale getirmiştir. Çünkü endüstrileşen devletlerin ihtiyaç duydukları köle uğruna Afrika kabileleri karşı karşıya gelmişlerdir. Köle peşinde koşan bazı kabileler, komşu kabilelere saldırmış ve zorla köle alıp Avrupalılara vermişlerdir. Böylece uluslaşma sürecinin önü kesilerek büyük devletlerin ortaya çıkması, 20. Yüzyıldaki sömürgeciliğin çözülmesi (*decolonization*) sürecine kadar imkansız hale gelmiştir. Sander, *a.g.e.*, s. 199. Sonuçta Afrika kıtasının sömürgecilik öncesi dönemdeki barışçıl yapısı ortadan kalkmış ve kabileler arasında acımasız bir düşmanlık ve nefret yerleşmiştir. 1990'larda ve

savaşı sonrasında Avrupalı devletlerin eski güçlerini kaybetmelerine kadar devam etmiştir.²⁷

Avrupa’da Yıkım, Birleşme ve Bütünleşme

Avrupalı ülkeler Birinci Dünya Savaşı’ndan gerekli dersleri çıkartamadıklarından İkinci Dünya Savaşı’nı da yaşamak zorunda kalmışlardır. Savaş sonrasında da tüm enerjilerini ve birikimlerini harcamışlar ve sonuçta savaşın galipleri de -fülen- mağlup duruma düşmüşlerdir. Çünkü savaşta her iki tarafın da şehirleri ve sanayi tesisleri tahrip olmuş, milyonlarca insanı ölmüş ve sakat kalmıştır. Bu nedenle de yoğun işgücü ve ekonomik kayba uğramışlardır.²⁸

İkinci Dünya Savaşı’nın gerçek galipleri ABD ve Sovyetler Birliği’dir. Bu iki devlet -Avrupalıların rekabetten çekilmek zorunda kalmaları sonrasında- uluslararası sistemdeki boşluğu doldurarak birer süper güç haline dönüşmüşlerdir. Bu durum karşısında, ekonomik olarak çöken ve siyasal olarak da uluslararası sistemdeki üstünlüğünü kaybeden Avrupalı ülkeler, ekonomilerini bir an önce çalışır hale getirebilmek ve uluslararası sistemde tekrar aktif olabilmek için, güçlerini birleştirmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Çünkü artık savaş sonrasında iki süper gücü karşısında tek başlarına mücadele etme şanslarını kaybetmişler ve ne yapacaklarsa birlikte yapmak durumundaydılar. Ayrıca, 1870’den beri üç kez savaşmış Almanya ile Fransa’yı aynı örgüt içinde bir araya getirerek barıştırmayı ve böylece Avrupa’da potansiyel bir savaşı önlemeyi de amaçlamışlardır.²⁹

Avrupa’daki gelişmiş ekonomik işbirliğinin ilk adımı, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1921 yılında; Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği’yle atılmıştı. Bu başarılı ekonomik ve parasal birlik Avrupa’daki ekonomik birliklerin adeta habercisi olmuş ve 1944’de İkinci Dünya Savaşı sırasında Belçika, Lüksemburg ve Hollanda’nın Londra’da sürgünde olan hükümetleri bir araya gelerek, Benelux Gümrük Birliği’ni oluşturma kararını almışlardı. Bu girişim, İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerine karşı ortak tepkilerin bir başlangıcı niteliğindedir. Savaştan sonra söz konusu üç ülke 1947 yılında Lahey’de Benelux Gümrük Birliği’ni imzalamışlardır.³⁰ Böylece bu üç küçük Batı Avrupa ülkesi; Federal Almanya, Fransa ve İtalya’nın da bir araya gelerek oluşturacakları 1952’deki AKÇT’nin ve 1957’deki AET ve AAET’nin temellerini 1947’de atmışlardır.

Siyasal alanda bir birlik oluşturma -o yıllarda, küresel dünya politikalarına farklı yaklaşımları ve aralarındaki (özellikle Fransa ile Almanya arasındaki) temel siyasal sorunları halledememeleri nedeniyle,- mümkün gözükmemiştir³¹. Ayrıca ulusçuluk ve

---

günümüzde yaşanan savaşlar ve iç savaşlarda uygulanan şiddet ve katliamlar bunun en acı örneklerini oluşturmaktadır.

²⁷ Sander, *a.g.e.*, s. 187.

²⁸ Muharrem Gürkaynak, *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 237.

²⁹ Gürkaynak, *a.g.e.*, s. 162.

³⁰ Jeremy Walsh, *Benelux Economic Union - A New Role for the Twenty First Century*, p. 24, <http://www.lehigh.edu/~incntr/publications/documents/BeneluxEconomy.pdf>, 21 Ekim 2010; Muharrem Gürkaynak - Mustafa Atatorun, “A Peace and Stability Model from Northwestern Europe to Southeastern Europe: Benelux Union”, *Conference Proceedings: International Conference Challenges of European Economic Integration of Western Balkan*, Shkoder, Albania, 10 December 2010, p. 131.

³¹ Pierre Lellouche, “Europe and Her Defense”, *Foreign Affairs*, vol. 59, no. 4, Spring 1981, p. 826.

dinsel bağınazlık da henüz varlığını korumaktaydı³². Ekonomik ve sonrasında da siyasal bütünleşme sağlandığında, ulusçuluk ve ulus devletlerin çıkarları ve değerleri kendiliğinden azalacak ve Avrupa güvenlik mimarisinde kalıcı bir yapılanma sağlanabilecekti.³³

Siyasal birliğin gerçekleştirilmesinde en önemli gösterge olan ortak dış ve güvenlik politikası oluşturmaya yönelik ilk çabalar, 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması ile ortaya konmuştur. İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg; ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği ile kolektif savunma amacıyla biraraya gelerek Batı Birliği'ni kurmuşlardır. 1954 yılında Batı Avrupa Birliği (BAB) adını alan örgüte, Batı Almanya ve İtalya'nın da katılımıyla üye sayısı yediye ulaşmıştır. Ancak 1949 yılında NATO'nun kurulması nedeniyle -hukuken varlığını korumasına karşın fiilen- önemini yitirmiştir. Bu ülkeler arasında, -askeri alanda bir bütünleşme sağlanamaması üzerine,- çabalar özellikle ekonomik alanda devam etmiştir.³⁴

AB'de siyasal bütünleşme üye ülkelerin ulusallıklarından ve egemenliklerinden vazgeçememeleri nedeniyle, neredeyse altmış yıldır gerçekleştirilememiştir. Ayrıca AB üyesi ve Avrupa'daki en eski ulusal devletlerden olan Birleşik Krallık, Fransa ve İspanya fiilen çok sayıda etnik ve kültürel grubu bünyesinde bulundurmaktadır³⁵ ve iç (*domestic*) bütünleşmelerini sağlayıp sağlayamadıkları da ortadadır.³⁶ Bu yüzden AB, siyasal birliği ertelleyerek, öncelikle ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Yani kısa vadeli kaygısının sosyal yakınlaşma ve siyasal bütünleşmeden çok, ekonomik birleşme olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Avrupalılık: AB Ulusçuluğu?

Günümüzde "Avrupalılık" bir kimlik olarak hiçbir dönemde olmadığı kadar önemsenmektedir. Çünkü sadece Avrupa'nın gelişmiş kapitalist Batısını değil, eski sosyalist Doğusunu da kucaklayan, daha geniş bir coğrafyayı içine alacak daha geniş bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle de kimlik arayışlarının "aynılıklar ve benzeşmeler" yerine "farklılıklar içinde bütünleşme" üzerine kurulması istenmesine³⁷ rağmen AB, hem bütünleştirici ve hem de ayrıştırıcı bir boyutta yol almaktadır. Çünkü AB bütünleşmesi Avrupa'da bir taraftan üyeleri arasında ulusal-üstü (*supra-national*) bir birlik oluşturmaya çalışırken, üyelerin birbirlerine karşı farklılıklarını vurgulamak yerine, AB üyesi olmayan diğer Avrupa ülkelerine ve dünyanın diğer bölgelerine karşı Avrupa'nın spesifik farkını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu durum hem AB içinde

³² Robert R. Bowie, "Tensions within the Alliance", *Foreign Affairs*, vol. 42, no. 1, October 1963, p. 50, Paul-Henri Spaak, "A New Effort to Build Europe", *Foreign Affairs*, vol. 43, no. 2, January 1965, p. 199.

³³ Jan Zielonka, "Europe's Security: A Great Confusion", *International Affairs*, vol. 67, no. 1, January 1991, p. 136; Gürkaynak, *a.g.e.*, s. 163.

³⁴ Esra Çayhan - Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1996, s. 110; Noel Salter, "Western European Union: The Role of The Assembly 1954-1963", *International Affairs*, vol. 40, no. 1, January 1964, p. 35; Hedley Bull, "European Self-Reliance and the Reform of NATO", *Foreign Affairs*, vol. 61, no. 4, Spring 1983, p. 878-881; Gürkaynak, *a.g.e.*, s. 162-163.

³⁵ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 51.

³⁶ Bkz. Elçin Aktoprak, *Devletler ve Ulusları Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

³⁷ Koray, *a.g.e.*, s. 26-27.

bölgesel özerklik taleplerinin ortaya çıkmasını engelleyememekte ve hem de AB'ye karşı ulusçu akımların doğmasına neden olmaktadır. Ulusçu duygularla hareket eden Norveçli seçmenlerin AB üyeliğini reddetmelerinin bir nedenini de bu durum oluşturmaktadır.³⁸

AB'yi oluşturan devletler çok farklı ulusallıklardan meydana gelmektedirler ve AB ideali konusunda hevesli olanlarla birlikte, çekingen ve tutuculuk yaşayan devletler ve toplumlar da bulunmaktadır. Bunları aynı ideal uğruna bir potada eriterek bütünleştirmenin bir yolu da kendi ulusallıklarından vazgeçerek, bir üst kimlik olarak AB ulusçuluğunu benimsemelerinden geçmektedir.

AB, uyguladığı politikalarla bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin ortak bir göç ve göçmenlik politikası kabul edip geliştirememeleri AB üyesi ülkelerin hala ulusal reflekslerle hareket ettiğini göstermektedir. Hızla yaşanan nüfusları nedeniyle yakın gelecekte dinamik işgücü sıkıntısının neden olacağı bir dizi sorunla karşı karşıya olmalarına rağmen, bu konuda üzerinde uzlaşılabilen ciddi bir ilerleme sağlamaktan hala uzak bulunmaktadırlar. Hatta üye ülkelerden gelebilecek göçleri de son yıllarda sınırlandırma eğilimi içindedirler. Örneğin Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında AB'ye tam üye olmalarına rağmen, Schengen antlaşmasına katılmaları ertelenmeye devam edilmektedir. Aslında sınırlarla ilgili 26 yıl önce (14 Haziran 1985) imzalanan ve 16 yıl önce (Mart 1995) yürürlüğe girmiş bulunan Schengen antlaşması, AB ülkeleri arasında gümrük kontrollerinin kaldırılmasını ve serbest dolaşımın uygulanmasını öngörmektedir. Schengen'in en önemli özelliği üye ülkeler arasındaki sınırları kaldırıp ortak bir dış sınır oluşturmaktır. Böylece "biz" ve "onlar" ayrımı AB üyesi ülkeler için değil, aksine AB dışındaki ülkeler için geçerli hale gelmektedir. Sonuçta da "Avrupalılık" duygusunun gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Böylece Schengen uygulaması AB üyesi ülkelerin vatandaşlarını sembolik ve psikolojik açıdan etkileyerek, aynı topraklara aidiyet hissini geliştirmektedir.³⁹ Buna rağmen, Danimarka ve Fransa gibi bazı üye ülkeler göçmenliğin gittikçe artmasından rahatsızlık duyarak sınırların daha sıkı kontrol edilmesini savunmaya başlamışlardır. Schengen antlaşmasının ihlal edilmesi anlamına gelen bu uygulamaya Almanya gibi itiraz eden ülkeler de bulunmaktadır.⁴⁰

Schengen'den sonra benzer sıkıntılar, ortak para birimi olan Avro'da da ortaya çıkmaya başlamıştır. Son dönemde yaşanan ekonomik ve finansal kriz nedeniyle özellikle Avro bölgesi ülkelerinden İtalya, İspanya, İrlanda ve Yunanistan'da yaşanan sıkıntılardan kurtulmak için mali birlik kurulmasına ya da ortak vergi sistemi benimsenmesine karşı çıkılması bütünleşme sürecinin sancılı konuları arasındaki yerini korumaktadır. Ayrıca yaşanan ekonomik ve mali sorunlar ırkçı düşüncelerin tekrar dirilmesini ve güçlenmesini de tetiklemektedir. Avrupa dışından gelip özellikle Batı Avrupa'da yaşayan Afrikalılara, Doğululara ve Müslümanlara yönelik saldırgan ve ayrımcı politikalar bu nedenle taban bulmaya başlamıştır. Müslüman topluluklara

---

³⁸ Calhoun, *a.g.e.*, s. 2, 142.

³⁹ Deniz Altınbaş, "Daha Az Schengen Daha Az Avrupa", <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=34742>, 01 Haziran 2011.

⁴⁰ <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=36168>, 15 Temmuz 2011.

yönelik dostane olmayan minare krizi, karikatür krizi gibi suni krizler çıkartılması ve bu krizlerde de taraflı tutum takınılması bunun en bariz örneklerini oluşturmaktadır.

Bütün bu ve benzeri uygulamalar AB'nin bugüne kadar sağladığı kazanımların henüz içselleştirilemediğini ve AB'yi oluşturan toplumların kendilerinden olmayanlara karşı hoşgörü ve tahammül sahibi olmadıklarını göstermektedir. Yani toplumsal bilinçaltında eski düşmanlar hala "düşman" olarak kalmakta ve yeni "dostlar" haline dönüşmemektedir. Uygulamaya çalıştıkları çokkültürlülük/ çokkültürcülük politikası da özellikle eski sömürgelerden gelenlerle⁴¹, işçi olarak gelen insanlara karşı tam olarak uygulanmamaktadır. Yükselen yabancı düşmanlığı bunun en büyük göstergesidir.

Sonuç

Son büyük savaştan sonra Avrupa, bütünleşmeyi seçmiştir. Çünkü aralarında daha önce yaşanan savaş ve anlaşmazlıkları bu şekilde sona erdireceğinin ve geleceğe daha güvenli bakabileceğinin farkına varmıştır. Refah ve istikrarını ancak bu şekilde kalıcı hale getirebilecek, aksi halde savaş ve barışla ilgili döngü bir biçimde devam edecektir.

Ayrıca Avrupa demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensiplerini uygulamaya koymuştur, çünkü tarihte bu değerlerin en fazla ihlal edildiği kıta olma özelliğini taşımaktadır⁴². Bir konuda iyileştirme yapıma ihtiyacı ortaya çıkmışsa, o konuda bir sorun var demektir. Yani bir konuda herhangi bir sorun ortaya çıkmadan, en azından sorun oluşturma potansiyeline sahip tehditler olmadan çözüm arayışına gidilmeyecektir. Çünkü ihtiyaç olmadan gerçekleştirilmeye çalışılan önlemler ve reform hareketleri kitleler tarafından içselleştirilemeyecek ve gereği gibi uygulanamayacaktır. Bu durumda da baskı gündeme gelecek fakat bu sefer de bu baskıya karşı direnme ortaya çıkacaktır. Yani bu konuda da bir ikilem (*dilemma*) sözkonusudur. Batı dünyasında ve özellikle de Avrupa'daki demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin dünyanın geri kalan bölgesinde çok fazla taban bulmamasının nedenlerinden birini de, -bize göre,- bu konularda yeterince talep olmaması, farklı kültür ve medeniyet anlayışları ve farklı dinamik oluşturmaktadır. Mesela Fransa'da yaşayan Fransızlar ile Kanada'nın Quebec bölgesinde yaşayan Fransızların aynı kültür ve medeniyete sahip olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Çünkü herşey değişmektedir ve buna kültür ve medeniyet de dahildir. Zira bu iki Fransız toplumunun son üç yüz yılda yaşadıkları birbirinden çok farklıdır. Mesela Quebec'te Fransız Devrimi yaşanmamıştır⁴³.

Her ülke ve her bölge kendi dinamiklerine sahiptir ve zaman ve mekana göre farklı gelişim seyri izlemektedir. Bu nedenle tüm dünya için uygulanabilir tek bir reçete bulunmadığından⁴⁴, gelişmiş ülkelerin dünyanın geri kalan kısmına kendi değerlerini empoze etmelerinin arkasında başka (ekonomik, siyasal, askeri...) nedenlerin bulunduğu ve çifte standart içerdiği gerçeği de dikkate alınmalıdır. Örneğin, sömürge

⁴¹ Örneğin bkz. Tariq Modood, *Still Not Easy Being British: Struggles for a Multicultural Citizenship*, Trentham Books, Staffordshire, 2010.

⁴² Örneğin yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da siyasette ve toplumsal hayatta kadınlara verilen değer ve kadınların sahip oldukları haklar için bkz. Roberts, *a.g.e.*, p. 416-418.

⁴³ Braudel, *a.g.e.*, p. 510.

⁴⁴ Hıristiyanlık ve İslam gibi tüm insanlığa ulaşmayı hedefleyen dinler bile uygulamada bölgesel ve mezhepsel farklılıklar taşımaktadırlar.

edinme sürecinde Avrupalı bazı insanlar elde ettikleri sömürgelerin sunduğu zenginlikler ve fırsatlardan yararlanmak amacıyla buralara göç etmişlerdi. Sömürgecilik sona erdikten sonra bu sefer eski sömürgelerdeki bazı insanlar, zamanında kendilerini sömüren devletlerin bugün sahip oldukları zenginlik ve fırsatlardan yararlanmak üzere buralara göç etmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Fakat bu göç sömürgecilik geçmişine sahip Avrupalıları rahatsız etmekte ve bu durumu kabullenememektedirler.

Bugün AB üyesi ülkeler bütünleşmeye ulaşmada sorunlar yaşıyorlarsa bunun nedenini kendi iç dinamiklerinde aramalıdır. Her üye ülkenin rahatlıkla üzerinde uzlaşıp uygulayabileceği ortak politikalar kabul edilemiyorsa, sorunları AB dışı dinamikler üzerinden tanımlayarak çözmeye çalışmak yerine, kendi iç dinamiklerini irdelemeli ve politikalarını netleştirmelidirler. Bu sayede Avrupa değerlerinin ve AB bütünleşme çabalarının içinin doldurulması mümkün olacak ve siyasal anlamda bütünleşme başarıya ulaşacağından, dünyanın geri kalanına, özellikle de birbirleriyle sorun yaşayan bölgelerine olumlu anlamda örnek olacaktır.

Ancak günümüz Avrupasında ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan yaşanan her olumsuzluk ve soruna verilen aşırı tepkilerin nedenini, adeta toplumsal bilinçaltına yerleşen geçmiş yüzyıllardaki istismarlar oluşturmaktadır.

Bu arada günümüzde ulusçuluk öneminden herhangi bir şey kaybetmemiştir. Bununla birlikte günümüz ulusçuluğunun neden olacağı sorunlar sonrasında, insanların kaybedecekleri çok daha fazla şey bulunmaktadır. Çünkü -özellikle Avrupa'da- sahip olunan ekonomik, siyasal ve sosyal haklar daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak kadar artmıştır. Bu nedenle bu haklar ne kadar çok kabul görür ve insanlar arasında yaygınlaşırsa, barış ve istikrarı sağlamak o kadar mümkün olacaktır. Zira AB bütünleşme süreci bu amacı gerçekleştirebilmenin bir aracını oluşturmaktadır. Eğer bütünleşme araç değil de bir amaç olsa idi, üye ülkeler ulusallıklarını AB otoritesine ve kurumlarına devretmede çekingen ve isteksiz olmazlar, kısa süre içinde bütünleşmeyi gerçekleştirebilirlerdi. 60 yılı aşan bu sürecin istenen ya da beklenen süratte gerçekleşmemesinin gerisindeki nedenler Avrupalı toplumların kendi öz dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Aktoprak, Elçin. *Devletler ve Ulusları Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.
- Altınbaş, Deniz. "Daha Az Schengen Daha Az Avrupa", <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=34742>, 01 Haziran 2011.
- Bowie, Robert R. "Tensions within the Alliance", *Foreign Affairs*, vol. 42, no. 1, October 1963, p. 49-69.
- Braudel, Fernand. *A History of Civilizations*, Penguin Books, New York, 1993.
- Bull, Hedley. "European Self-Reliance and the Reform of NATO", *Foreign Affairs*, vol. 61, no. 4, Spring 1983, p. 874-892.
- Calhoun, Craig. *Milliyetçilik*, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Çayhan Esra - Nurşin Ateşoğlu Güney. *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1996.
- Çelik, Edip F. *Millîterarası Hukuk*, C. 1, İkinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969.

- Erhan, Çağrı - Tuğrul Arat, "AT'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), C. II (1980-2001), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 83-101.
- Gellner, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev: Nalan Soyarık ve Saltuk Özertürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Gürkaynak, Muharrem - Mustafa Atatorun. "A Peace and Stability Model from Northwestern Europe to Southeastern Europe: Benelux Union", *Conference Proceedings: International Conference Challenges of European Economic Integration of Western Balkan*, Shkoder, Albania, 10 December 2010, p. 124-135.
- Gürkaynak, Muharrem. *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayınları, Ankara, 2004.
- Hobsbaum, Eric J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, Çev: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- <http://tdkterim.gov.tr>
- <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=36168>, 15 Temmuz 2011.
- Im Hof, Ulrich. *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev: Şebnem Sunar, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Knutsen, Torbjorn L. *A History of International Relations Theory*, Second Edition, Manchester University Press, Manchester and New York, 1997.
- Koray, Meryem. *Avrupa Toplum Modeli*, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- Lellouche, Pierre. "Europe and Her Defense", *Foreign Affairs*, vol. 59, no. 4, Spring 1981, p. 813-834.
- Modood, Tariq. *Still Not Easy Being British: Struggles for a Multicultural Citizenship*, Trentham Books, Staffordshire, 2010.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap, 8. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 1999.
- Ritter, Joachim. *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaştırma*, Çev: Ayça Sabuncuoğlu, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Roberts, J. M. *A History of Europe*, Helicon Publishing, Oxford, 1996.
- Salter, Noel. "Western European Union: The Role of the Assembly 1954-1963", *International Affairs*, vol. 40, no. 1, January 1964, p. 34-46.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlk Çağlardan-1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989.
- Spaak, Paul-Henri. "A New Effort to Build Europe", *Foreign Affairs*, vol. 43, no. 2, January 1965, p. 199-208.
- Tilly, Charles. *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, Çev: Özden Arıkan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Walsh, Jeremy. *Benelux Economic Union - A New Role for the Twenty First Century*, <http://www.lehigh.edu/~incntr/publications/documents/BeneluxEconomy.pdf>, 21 Ekim 2010.
- Zielonka, Jan. "Europe's Security: A Great Confusion", *International Affairs*, vol. 67, no. 1, January 1991, p. 127-137.